

Examen en werkelijkheid

VAN CEVO NAAR COLLEGE VOOR EXAMENS

CEVO 2009

Examen en werkelijkheid

VAN CEVO NAAR COLLEGE VOOR EXAMENS

CEVO 2009

Inhoud

Van CEVO naar CvE	5
Het centraal examen en de werkelijkheid	7
1 De opgaven	13
De cyclus	14
Contexten	15
Praktijk en theorie	20
Syllabi	23
Examenblad.nl	25
2 De hulpmiddelen	27
Lay-out	28
Woordenboek Nederlands	30
Digitale examens	31
Beperkingen	34
3 De afnamemomenten	37
4 De beoordeling	41
Eindexamenklachtenlijn	42
De Examenlijn	43
Invloed van internet	44
Examens en politiek	46
5 De normering	53
Kengetallen en statistiek	59
Bestuur CEVO	62
College voor Examens	63

Van CEVO naar CvE

De centrale examens van 2009 waren de laatste onder de CEVO-vlag. Op 1 oktober 2009 is het College voor Examens (CvE) van start gegaan. In dit nieuwe zelfstandig bestuursorgaan zijn de werkzaamheden van de CEVO ondergebracht, samen met die van de Staatsexamencommissie Voortgezet Onderwijs en de Staatsexamencommissie Nederlands als Tweede Taal.

De CEVO verrichtte haar werk vanaf de instelling in 1981 met een zo geruisloos mogelijke vanzelfsprekendheid. Toen men mij in 2006 vroeg om voorzitter te worden van de Centrale Examencommissie Vaststelling Opgaven, begreep ik dat deze commissie zich met de centrale examens bezighield. Toch moest ik even googelen om te zien wat deze commissie precies deed, en waarvoor ze verantwoordelijk was.

Die geruisloosheid is inmiddels minder voor de hand liggend. Ontwikkelingen in de samenleving en het onderwijs laten de centrale examens niet onberoerd. Flexibele oplossingen bieden ruimte aan scholen en stellen scholen in staat ruimte te geven aan kandidaten. De computer biedt ook bij de centrale examens mogelijkheden waaraan voorheen niet werd gedacht. Het wegvallen van de grenzen in Europa maakt internationale vergelijking van exameneisen relevant. En de culturele diversiteit in eigen land dwingt tot herbezinning over relevante inhoud en contexten. Nieuwe uitdagingen roepen nieuwe vragen op.

Publicatie van een jaarverslag is straks voor het College voor Examens een vanzelfsprekend en verplicht onderdeel. Voor de CEVO gold dat niet. Toch willen we nu, bij het afscheid van de CEVO, graag verantwoording afleggen onder het thema 'Examens en werkelijkheid'. U krijgt van ons geen gedetailleerd historisch verslag met veel statistiek, maar een boekje waarin we aangeven hoe de CEVO de werkelijkheid een plaats heeft gegeven in de centrale examens en hoe de CEVO om is gegaan met reacties vanuit de wereld om ons heen. De voorbeelden die we daarbij gebruiken, komen vooral uit het examenverleden dat ons nog vers in het geheugen staat: 2007, 2008 en 2009.

De CEVO heeft samen met Cito, IB-Groep, inspectie en *last but not least* de scholen en het vervolgonderwijs gewerkt aan examens die een bijdrage leveren aan de kwaliteit van ons voortgezet onderwijs en die onze kandidaten recht doen. Dit werk is nu overgenomen door het College voor Examens (CvE), met dezelfde verantwoordelijkheden en partners. Voor de scholen verandert er niets. De CEVO blikt nog eens terug en intussen werkt het CvE hard aan de voorbereiding voor de examens van 2010 en verder.

Drs. H.W.Laan,
voorzitter

Het centraal examen en de werkelijkheid

Het centraal examen is een vast punt in het Nederlandse onderwijssysteem. Het is de externe meetlat waaraan de kwaliteit van het vmbo, havo of vwo-diploma kan worden afgemeten. Examens maken deel uit van de maatschappelijke werkelijkheid en gaan ook over die werkelijkheid. De werkelijkheid is dynamisch. Mede daarom zijn de examens voortdurend in ontwikkeling.

Kwaliteit bewaken

Ieder jaar opnieuw, mag het examen zich in een enorme belangstelling verheugen. Logisch, bijna iedere Nederlander heeft zelf een keer centraal examen gedaan. En het voor iedereen

Examencongres

Regels, ruimte, werkelijkheid

Op 12 maart 2007 organiseerden de CEVO, de VO-Raad en Cito het congres Regels en Ruimte in het WTC in Rotterdam. Aan informatie over de regels en de ruimte daarbinnen is veel behoefte. Tot verrassing van de organisatoren was het congres binnen een week overtekend. Al bij de start bleek dat alleen schriftelijke informatie niet voldoende is: een flink deel van de aanwezige examensecretarissen 'zakte' voor het entree-examen. Vooral omdat ongeschreven, niet bestaande, regels werden aangezien voor harde voorschriften. Dat niemand het laatste half uur uit de examenruimte mag is zo gek nog niet. Toch goed om te weten dat het geen voorschrift is en dat je als school zo nodig anders mag handelen.

De conclusie is duidelijk: een ontmoeting tussen examenorganisatie en de scholen is zinvol. Dat kan gebeuren via een breed examencongres of tijdens een meer toegespitste bijeenkomst, bijvoorbeeld bij een vernieuwing op een bepaald schooltype of bij een enkel vak.

De opdracht van de minister aan CEVO zoals die was geformuleerd in het Eindexamenbesluit vwo-havo-mavo-vbo

Artikel 39

Centrale examencommissie vaststelling opgaven

Onze minister stelt een centrale examencommissie vaststelling opgaven in.

Deze commissie heeft als taak:

- a het vaststellen van de dagen en uren waarop de centrale examens in de verschillende tijdvakken aanvangen en waarop de toetsen van het centraal examen worden gehouden;
- b het tot stand brengen van de opgaven van de centrale examens;
- c het vaststellen van de opgaven van de centrale examens;
- d het tot stand brengen van de beoordelingsnormen voor de centrale examens;
- e het vaststellen van de beoordelingsnormen voor de centrale examens;
- f het geven van regels voor het bepalen van een score, voortvloeiend uit beoordeling; het geven van regels voor de omzetting van de scores in cijfers voor de centrale examens;
- g het geven van regels met betrekking tot de hulpmiddelen die gebruikt mogen worden bij het maken van de opgaven van de centrale examens;
- h het uitoefenen van andere door Onze Minister opgedragen taken.

gelijke moment van afname maakt het centraal examen en de daarop volgende diplomering tot een 'rite de passage' met een groot emotioneel gewicht. Het is een jaarlijks weerkerende actualiteit waar de media zich gretig op storten. Een dankbaar onderwerp is de rol van het centraal examen bij kwaliteitsbewaking en doorstroming. Sociologen, onderwijskundigen en andere experts krijgen alle ruimte om daar hun licht over te laten schijnen. Het centraal examen staat midden in de Nederlandse (onderwijs)werkelijkheid en heeft daarin een nadrukkelijke functie.

Inhoud vaststellen

Examens hebben een rol in de werkelijkheid van leerlingen, ze gaan ergens over. Ze beschrijven een werkelijkheid die de leerling om zich heen ziet, of later zal zien. Zo'n beschrijving roept vragen op en leidt tot discussies en meningsverschillen: tussen vakdocenten, in hun vakpers, in de landelijke pers en soms ook in de politiek.

Aansluiten bij de werkelijkheid

De minister stelt de examenprogramma's vast die op hoofdlijnen regelen waar schoolexamen en centraal examen over gaan. De CEVO had tot 1 oktober 2009 de taak aan de hand van de examenprogramma's de inhoud van de centrale examens vast te stellen én alle condities die daarbij horen: de toegestane hulpmiddelen, het moment van afname en de regels voor de beoordeling en de normering. Daarbij spelen maatschappelijke, vakinhoudelijke en onderwijskundige ontwikkelingen en vernieuwingen een rol. De inhoud, functie en organisatie van de examens moet immers passen op de maatschappelijke werkelijkheid, ook als die verandert. De invoering van Tweede Fase en vmbo, de toenemende betekenis van de computer en het veranderende maatschappelijke gewicht van sommige vakken, dat alles heeft nu en in de toekomst merkbare gevolgen voor het centraal examen. 'Koers VO' (2004) biedt scholen meer beleidsruimte.

Deze veranderingen hadden gevolgen voor het werk van de CEVO. De CEVO is naast regisseur van de examens steeds meer langetermijntwikkelaar geworden die in goed contact met alle betrokkenen inspeelt op de nieuwe eisen die door de veranderingen aan de examens worden gesteld. Voor het nieuwe College voor Examens (CvE) geldt dit eveneens.

De taken van de CEVO zijn overgedragen aan het College voor Examens in de Wet College voor Examens gepubliceerd in het Staatsblad op 29 januari 2009

Artikel 2

- 1 Er is een College voor examens
- 2 Het college is belast met de volgende taken op het gebied van de centrale examens (...):
 - a het vaststellen van het aantal toetsen, de tijdsduur en de aard van de toetsen, overeenkomstig het examenprogramma;
 - b het vaststellen van het tijdstip van de toetsen, de wijze waarop en de vorm waarin de toetsen worden afgenomen;
 - c het tot stand brengen en vaststellen van de opgaven;
 - d het tot stand brengen en bij regeling vaststellen van de beoordelingsnormen en de daarbij behorende scores;
 - e het geven van regels voor de omzetting van de scores in cijfers;
 - f het tot stand brengen en bij regeling vaststellen van syllabi, overeenkomstig het examenprogramma; en
 - g het geven van regels met betrekking tot de hulpmiddelen die gebruikt mogen worden bij het maken van de opgaven.

Communiceren

Om te kunnen ontwikkelen en vernieuwen zijn communicatie en dialoog met het onderwijsveld, bestuurders en de samenleving nodig. Dit boekje, dat de overgang van de CEVO naar het CvE markeert, past in die dialoog. Het geeft een beeld van de centrale examens in onze

samenleving en onze onderwijswerkelijkheid. Waarom zijn de wiskundeopgaven ingebed in contexten? Waarom staan er merknamen in de examens? Hoe staat het met de examens op de computer? Hoe doen we recht aan kandidaten met een beperking? Hoe komt de normering tot stand? Wat is de waarde van het diploma?

De hoofdstukken corresponderen met de taken van de CEVO, genoemd in artikel 39 van het Eindexamenbesluit. In elk hoofdstuk staat een beschrijving van ontwikkelingen die de laatste jaren speciale aandacht kregen. U leest daar welke overwegingen en keuzes de CEVO maakte om de relatie met de maatschappelijke werkelijkheid ook op de langere termijn te kunnen garanderen.

De échte examenwerkelijkheid laten we zien aan de hand van voorbeelden uit 2007, 2008 en 2009.

Samenwerken

Voor een goed verloop van de examens zijn andere partijen onmisbaar. De IB-groep zorgt voor de logistiek: elke school krijgt de examens die hij heeft besteld. BRINKS zorgde de afgelopen jaren voor het bezorgen van de examens. Cito maakt elk jaar weer frisse opgaven. En Sagem Identification (voorheen Sdu) drukt sinds jaar en dag het leeuwendeel van de examens. De scholen nemen examens af, examensecretarissen nemen de organisatie op zich en zorgen dat alles volgens de regels gaat. De inspectie houdt toezicht. Docenten bereiden de leerlingen voor op het examen en beoordelen hun werk. En de kandidaten leggen het examen af, om het felbegeerde diploma te halen. Al deze partijen komen voor in de komende hoofdstukken, vanuit het perspectief van de CEVO.

1 De opgaven

De examenprogramma's van de minister worden vertaald naar concrete examenopgaven voor jaarlijks meer dan tweehonderd examens. Al die examens moeten op een faire manier laten zien wat leerlingen kunnen. Goede examens geven een afspiegeling van de alledaagse werkelijkheid van leerlingen in het voortgezet onderwijs en gáán 'dus' ook over die werkelijkheid. Dat geldt voor vakken als maatschappijleer en aardrijkskunde, maar ook voor wiskunde. Soms is dat behoorlijk lastig.

De cyclus

Het proces vanaf het allereerste overleg tot en met de aflevering van de verzegelde enveloppen met examenopgaven bij de scholen duurt ongeveer twee jaar.

Het beginpunt vormen de examenprogramma's van de minister. Die regelen per vak wat de leerling moet kennen en kunnen en geven aan wat in het centraal examen thuishoort en wat een plaats moet vinden in het schoolexamen. Het was de taak van de CEVO om de precieze omschrijving van de examenstof voor een centraal examenvak vast te leggen in de syllabus. De syllabus is de basis voor de constructieopdracht aan Cito. Die opdracht regelt zaken als de verhouding tussen open en gesloten vragen, verdeelt globaal hoofdthema's en vaardigheden en geeft aan hoeveel scorepunten het examen moet tellen. De clustermanager van de CEVO en nu van het CvE stelt de opdracht op en is verantwoordelijk voor de samenhang en afgesproken vernieuwing van een groep vakken. Een examen Frans havo mag geen totaal andere opzet hebben dan Duits havo. Afspraken, zoals die over meer algebra in de wiskunde-examens, moeten worden nagekomen.

De clustermanager werkt nauw samen met de vakspecialisten in de vaksecties. In een vaksectie zitten voor elk examenvak twee ervaren docenten die lesgeven in een examenklas: één voorgedragen door de onderwijsbonden (AOB en CNV Onderwijs) en één door de vereniging van leraren in het vak. De commissie heeft daarnaast een voorzitter die werkt in het vervolgonderwijs. Cito maakt aan de hand van de constructieopdracht een examen. De vaksectie beoordeelt of dit geschikt en passend is als centraal examen. Soms moet een onderdeel worden vervangen of aangepast voordat het examen definitief wordt vastgesteld. Vóór de examens op de drukpers gaan, worden de proeven nog gecheckt op onvolkomenheden. Dan volgt het drukken, sorteren, opslaan en distribueren.

*Scheikunde vwo 2009
Sluikreclame?*

In het examen scheikunde 1,2 vwo 2009 staat een tekst over een nieuwe babyvoeding van Nutricia. De voeding is bedoeld voor te vroeg geboren baby's en is zo gemaakt dat de borstvoeding dichter wordt benaderd dan tot nu toe gebruikelijk. De opgave leidde tot Kamervragen van Jasper van Dijk (SP). Hij vroeg zich af of hier geen sluikreclame werd gemaakt. En of het examen daarmee niet suggereerde dat kunstvoeding beter is dan borstvoeding. Het examen gaf duidelijk aan dat het ging om een tekst van Nutricia zelf. Leerlingen moeten dat kunnen duiden, bovendien gingen enkele vragen kritisch in op de scheikundige onderbouwing door Nutricia. En van reclame voor kunstvoeding was zelfs in de tekst van Nutricia al geen sprake, laat staan in het examen. Het kan gebeuren dat borstvoeding niet mogelijk is en dan is het kind gebaat bij kunstvoeding die borstvoeding benadert. Dat stond er. Met merknamen in examens moeten we voorzichtig zijn. En dat zijn we.

Contexten

Een stukje werkelijkheid met een probleem

Twintig jaar geleden paste een examen wiskunde nog op een A4'tje. Het bevatte een minimale hoeveelheid tekst: 'Los op', 'Bereken' of 'Bepaal in twee decimalen nauwkeurig'. Een centraal examen wiskunde beslaat nu al gauw acht pagina's. Doordat de letters wat groter zijn en door de illustraties bij sommige opgaven. Maar vooral door de contexten.

De opgaven beschrijven een stukje werkelijkheid, met een probleem. Dat probleem kan de kandidaat oplossen door zijn wiskundig inzicht en vaardigheden erop los te laten. Er moet dus flink worden gelezen. Soms tot spijt van leerlingen die juist met lezen moeite mee hebben.

Kennis toepassen

Het is een bewuste keuze om de werkelijkheid in alle examens aan de orde te laten komen. Kennis is immers zinloos als je die niet kunt toepassen. Daarom staan er echte krantenartikelen in het examen Duits en Engels en levensechte situaties bij wiskunde, natuurkunde en scheikunde. Een redelijke beheersing van het Nederlands is nodig om het diploma te halen – en niet alleen voor het examencijfer Nederlands. In het vervolgonderwijs, bij het werk en in de samenleving is die beheersing van het Nederlands immers óók nodig.

Wiskunde vmbo KB 2007
Het kan beter!

De contexten in dit examen ontlokten een docente de volgende kritische reactie: ‘Welke KB-leerling maakt een bergwandeling, maakt daarna een borduurwerkje en belandt tenslotte in de sauna?’ Volgens haar kennen leerlingen de sauna niet en spreekt de opgave hen dus niet aan. De docente had gelijk, maar niet helemaal. Ook al is de sauna niet jouw wereld, je kunt je als leerling best voorstellen dat je een opdracht krijgt om iets te doen in die wereld.

Een vraag over de sauna kan best. Maar misschien kunnen de makers wél iets meer moeite doen om de leerling persoonlijk aan te spreken.

De opgave luidde als volgt:

Hierboven zie je een tekening van een sauna. Een sauna is een afgesloten ruimte, waarin de temperatuur heel hoog kan oplopen. In een sauna is de temperatuur bij het plafond veel hoger dan bij de vloer. De grafiek hieronder geeft de temperatuur op verschillende hoogtes in deze sauna aan.

Een formulering die meer aanspreekt:

De bedrijfsleider van de sauna benadert jou om zijn probleem wiskundig te onderzoeken.

Praktijkexamen Dierverzorging 2007
Kuikens in nood

Wat dreigde in het voorjaar van 2007? De vogelpest. En welk dier stond centraal tijdens het centraal examen dierverzorging? Het kuiken! Eén school meldde dat ze geen kuikens in huis hadden en als er een transportverbod kwam, zouden ze ook niet geleverd kunnen worden. De CEVO had met Cito een ‘noodexamen’ opgesteld. Vervangende kuikenloze opdrachten stonden klaar. Maar de bui waaide over en de dierverzorgers konden gewoon met de kuikens aan de gang.

Teksten moeten ook weer geen onnodig struikelblok zijn. Daarom worden ze gescreend op leesbaarheid en waar mogelijk toegelicht met een afbeelding. In de nieuwe digitale examens komt soms een videofragment in de plaats van een lange tekst. Niet altijd, geschreven tekst blijft ook in die examens belangrijk.

Aansprekende vragen

Het valt niet altijd mee om een goede context te vinden. Gelukkig is het niet nodig om alleen te putten uit de leefwereld van de leerlingen. Als alle opgaven over abonnementen op mobieltjes gingen, zou dat snel vervelen. Wél moeten leerlingen in en door de context worden aangesproken. Hier past enige relativering, want een examen staat voor leerlingen altijd al in een context: die van het examen. Of een probleem aanspreekt, is vaak ondergeschikt aan het feit dat ze het examen willen halen. Dus gaan ze tijdens het examen gewoon aan de slag. Leerlingen die nog nooit hebben gevlogen, klagen niet als een tekst in Duits vwo gaat over het *boarden* van een vliegtuig. Voor de meeste leerlingen is bij de meeste vakken maakbaarheid belangrijker dan herkenbaarheid.

Aardrijkskunde vmbo KB 2007

Vooroordelen en realiteit

Vraag 7 zag er zo uit:

In vier wijken van verschillende grote steden is een foto gemaakt die het karakter van die wijk weergeeft.

In welke wijk wonen waarschijnlijk de meeste allochtonen?

A in de wijk op foto 1

B in de wijk op foto 2

C in de wijk op foto 3

D in de wijk op foto 4

De vraag riep reacties op van de pers, het LAKS en anderen die zich rechtstreeks tot de CEVO wendden. Waarom zo'n stigmatiserende vraag? Waarom trouwens zoveel vragen over allochtonen in één examen?

Die laatste vraag is eenvoudig te beantwoorden. Migratie en de multiculturele samenleving is één van de twee thema's voor het centraal examen KB. Logisch dat vrij veel vragen over dit onderwerp gaan.

De opgave is naar het oordeel van de CEVO ook correct. In de sociale geografie wordt de werkelijkheid beschreven, hier de Nederlandse werkelijkheid. De concentratie van allochtonen in achterstandswijken is een gegeven dat kandidaten moeten kennen. Een 'foute' vraag zou suggereren dat dit gegeven onveranderlijk is. Dat staat er niet. Integendeel, in hetzelfde examen wordt aandacht besteed aan succesverhalen. Los daarvan: het volledige verhaal over achterstandswijken, over de oorzaken, risico's en mogelijke oplossingen past niet in één centraal examen. Dat hoort in de les.

De maakbaarheid kan in het geding komen als de context voor een deel van de leerlingen kwetsend of pijnlijk is. Het is niet de bedoeling dat een kandidaat wordt geblokkeerd door de inhoud van een examen. Eén van de interne regels bij het maken van examens luidt dan ook, dat de examens breed inhoudelijk acceptabel moeten zijn. Daarbij mag van kandidaten wel enige kennis over onze socio-culturele context worden verwacht. Een vegetariër weet dat er andersdenkende mensen zijn en kan dus een tekst over vleesconsumptie tegenkomen. Of, zoals bij Engels havo 2008, een tekst die het belang van dierproeven benadrukt.

Risico's

Helaas kan een examen met een realistische inhoud zelf worden ingehaald door de realiteit. Examenmakers houden daar rekening mee. Ze vermijden voorspelbare veranderingen en haken niet in op eendagsvliegen. Toch kunnen onverwachte, ingrijpende gebeurtenissen een vraag achterhaald maken. Zo moest in een examen uit 2001 na de Tweede Golfoorlog en vlak voor de afname een vraag over Irak worden geschrapt.

Bijna ieder jaar is er een risico bij de praktijkexamens in de sector landbouw. Bij de differentiatie 'dierverzorging' werken de kandidaten met echte dieren. Ruim twee jaar voor het examen wordt centraal bepaald om welk dier het examen draait. Alle opdrachten zijn daarop afgestemd. Zo kan het gebeuren dat de koe centraal staat en kort voor de examens mond- en klauwzeer uitbreekt. Of de keuze is gevallen op het varken en de varkenspest waart rond. Daarom ligt voor deze examens een noodscenario klaar.

Praktijk en theorie

Integratie!

Integratie van praktijk en theorie bij de centrale examens beroepsgerichte vakken sluit aan bij de schoolpraktijk. De invoering van deze examenvernieuwing in vmbo BB, KB en GL is dan ook geruisloos verlopen.

In vmbo BB en KB kenden de centrale examens voor het beroepsgerichte vak een praktijkdeel en een schriftelijk deel. Al tijdens het eerste vmbo-examen in 2003 werd in vmbo BB geëxperimenteerd met de integratie van de theorievragen in het praktijkexamen. Docenten en ontwikkelaars waren het snel eens: vak en leerlingen komen het beste tot hun recht bij een geïntegreerde toetsing. De leerlingen laten in de context van het praktijkexamen beter zien wat ze van de theorie weten. Snel volgde een soortgelijk experiment op vmbo KB.

De tijd van experimenteren is achter de rug. Inmiddels zijn theorie en praktijk bij de examens beroepsgerichte vakken op vmbo BB, KB én GL volledig geïntegreerd. Alle kandidaten krijgen een cspe, centraal schriftelijk en praktisch examen.

Bij vmbo GL hebben metaal en elektro hetzelfde cspe. Dat geldt ook voor bijvoorbeeld handel & verkoop en handel & administratie. Alle beroepsgerichte vakken hebben een eigen inhoud en eigen accenten, maar ook een behoorlijke overlap met verwante vakken. Die overlap wordt getoetst in het centraal examen; de meer specifieke vakkennis komt aan bod in het schoolexamen.

Beroepsgericht en algemeen: pas op de plaats

Een stap verder is de integratie van de algemene vakken in het beroepsgerichte programma. Waarom niet een schrijfopdracht Nederlands in relatie met het beroepsgerichte vak en die dan beoordelen als een cijfer voor Nederlands? Een aantal scholen is al heel ver met deze integratie in het onderwijs. Binnen het project Beroepsgericht Schrijven Nederlands (BSN) zijn de mogelijkheden voor het centraal examen onderzocht. Die zijn er zeker. Het kost echter veel tijd en energie om in de grote diversiteit aan praktische examens passende en toch ook vergelijkbare schrijfopdrachten te plaatsen. Daarom stelden de CEVO en Cito voorlopig andere priori-

Vmbo GL beroepsgericht
Geïntegreerd praktijk-en-theorie-examen

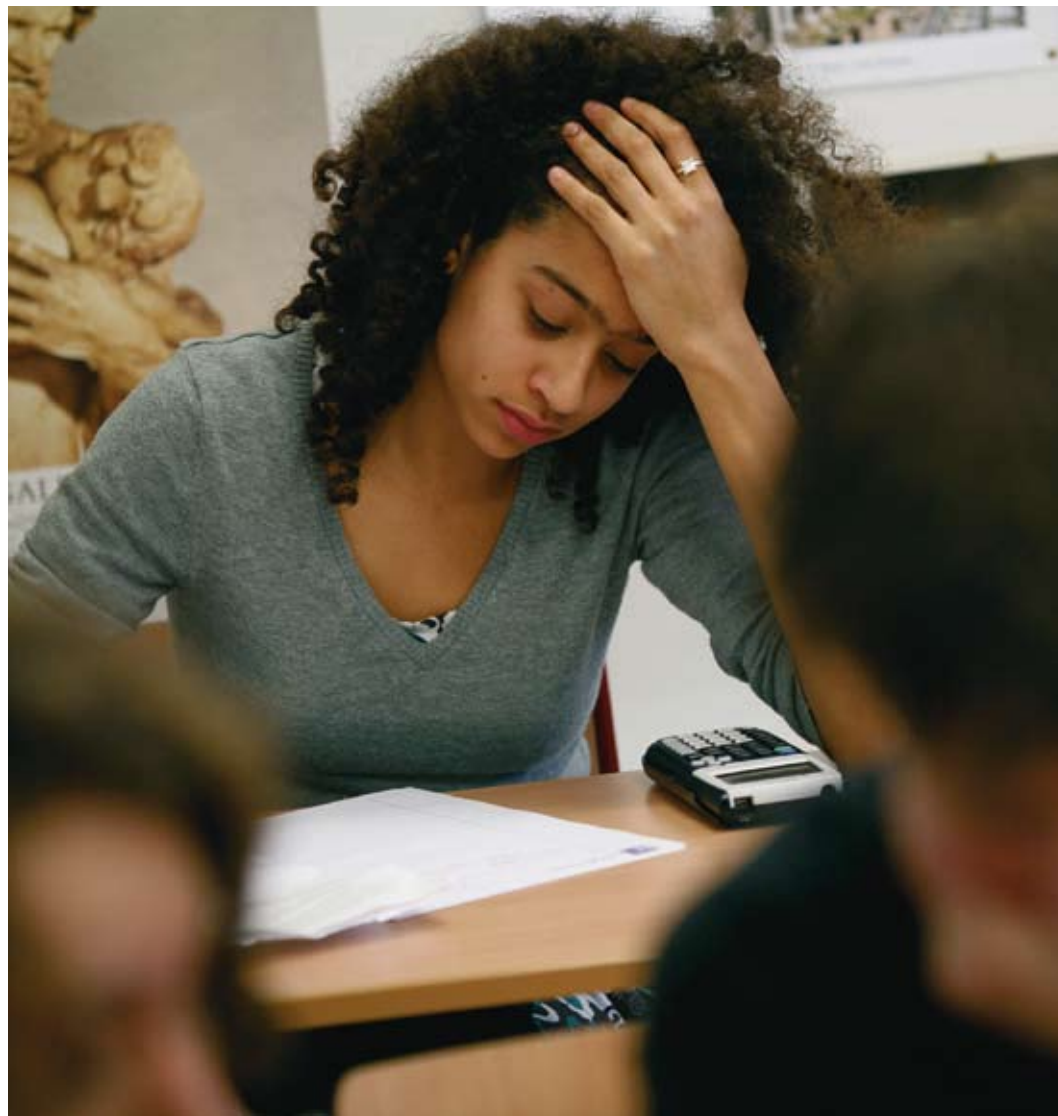
Examen VMBO-GL
2008

gedurende 180 minuten

CSPE GL

administratie - handel en administratie - handel en verkoop - mode en commercie

teiten, zoals de ontwikkeling van computerexamens. Voornamelijk blijft de schrijfopdracht onderdeel van de ene zitting Nederlands. Maar met de hernieuwde aandacht voor de beheersing van het Nederlands, is het project weer 'uit de ijskast' gehaald. Misschien krijgen leerlingen in het vmbo toch binnen afzienbare tijd een schrijfopdracht Nederlands die aansluit bij de opdrachten voor hun beroepsgerichte vak.

Syllabi

Daarover gaat het centraal examen

In 2007 en 2008 ontvingen de scholen syllabi voor alle vakken met een centraal examen. De syllabi geven houvast aan scholen en docenten. In de syllabi staat per vak gedetailleerd en met voorbeelden de stof voor het centraal examen beschreven. Die informatie is onmisbaar voor docenten die hun leerlingen willen voorbereiden op het centraal examen.

Meer ruimte

De centrale examens zijn gebaseerd op door de minister vastgestelde examenprogramma's. In het kader van 'ruimte bieden aan scholen' zijn de examenprogramma's geglobaliseerd. Dat wil zeggen: ze zijn ruimer geformuleerd, zodat scholen bij het schoolexamen meer ruimte hebben voor eigen invulling.

Door de globale formulering wordt uit het examenprogramma minder goed duidelijk wat leerlingen op het centraal examen precies moeten kennen en kunnen. Om daar duidelijkheid in te scheppen, werkte de CEVO het beleid van de minister verder uit en stelde syllabi samen.

Deskundigen

Het werkveld is nauw betrokken bij de totstandkoming van de syllabi. In de commissies die de syllabi ontwerpen onder verantwoordelijkheid van de CEVO (nu het CvE) zitten vertegenwoordigers van Cito en vakdocenten. Zij weten immers het beste wat van leerlingen op het examen kan en moet worden verwacht.

De syllabi worden elk jaar geactualiseerd. Ze gelden voor maar één centraal-examenjaar. Zo kunnen binnen de kaders van het examenprogramma nieuwe inzichten en ontwikkelingen snel hun weg vinden naar het centraal examen. De jaarlijkse aanpassingen van de syllabi zijn meestal beperkt. Best mogelijk dat de syllabus natuurkunde havo 2011 identiek is aan die in 2010, maar dat bij maatschappijleer een onderdeel verandert vanwege een wijziging in de sociale wetgeving. De wijzigingen ten opzichte van de syllabus van het voorafgaande examenjaar zijn altijd duidelijk gemarkeerd. Docenten kunnen snel zien wat er veranderd is.

Syllabi

Onmisbaar voor docenten

Een klein stukje specificatie van de globale eindtermen. Uit: Syllabus aardrijkskunde BB, centraal examen 2008 en 2009

De kandidaat kan

- 1 de ontwikkelingen van het Nederlands toerisme beschrijven en verklaren

In dat verband kan hij/zij

- 1 verschillende vormen van recreatie en toerisme beschrijven en herkennen en daarbij onderscheid maken naar:
 - duur (dagtrips en dagrecreatie versus vakantiereizen, korte en lange vakanties, weekend en midweekarrangement)
 - seizoen (zomer- en wintertoerisme, zon- c.q. strandvakantie, sneeuw- c.q. skivakantie, hoog-, laag- en dubbelseizoen)
- 2 belangrijke vakantiegebieden van Nederlanders lokaliseren etc.

Publicatie

Gebruikers krijgen ruimschoots de tijd om voor het centraal examen de puntjes op de 'i' te zetten: de syllabi verschijnen bijna twee jaar voor het centraal examen. Kleine correcties – aandachtspunten die niet de lessen in de examenklas op hun kop zetten – staan in de Septembermededeling die aan het examen voorafgaat. Syllabi, examenprogramma's en Septembermededeling staan op Examenblad.nl.

Examenblad.nl*Beter toegankelijk*

Dé informatiebron voor docenten en examensecretarissen is de officiële website over de centrale examens, Examenblad.nl

*Examenblad.nl**Overzichtelijk!*

In 2007 is de toegankelijkheid van Examenblad.nl verbeterd. Wie voor die tijd iets wilde weten over bijvoorbeeld het vwo-examen aardrijkskunde, moest zoeken in een lange chronologische lijst van publicaties. Lastig, want het examenprogramma was lang van tevoren vastgesteld, het rooster twee jaar van tevoren en de hulpmiddelen en keuzedomeinen op weer een ander moment.

De nieuwe indeling werkt met 'jaarringen'. De docent met een vraag over bijvoorbeeld de stof voor het vwo-examen aardrijkskunde 2010 gaat naar vwo, naar aardrijkskunde én zet de jaarring op 2010. Dan vindt hij compact alle relevante informatie voor 2010 bij elkaar.

2 De hulpmiddelen

Bij elk examen zijn hulpmiddelen nodig. Pen en papier, geo-driehoek, rekenmachine en woordenboek bij alle vakken. Daarnaast soms hulpmiddelen speciaal bij een vak, zoals de atlas bij aardrijkskunde havo en vwo, of een informatieboek bij natuurwetenschappelijke vakken. Wat geldt voor de opgaven, geldt ook voor de hulpmiddelen: ze moeten aansluiten bij de realiteit van alledag. Bijna iedereen gebruikt een rekenmachine voor een berekening en controleert wel eens de spelling of betekenis van een woord in een woordenboek.

Sommige leerlingen hebben een beperking, dat is ook realiteit. Een dyslectische, dove of (kleuren)blinde leerling moet ook examen kunnen doen.

Lay-out

Grotere, andere letter

De examens verschijnen sinds 2007 in een nieuwe lay-out. Voor het vmbo werden de letters vergroot naar 11 punten en een paar aanduidingen en pijlen aangepast. Ook op het havo en vwo werden de letters vergroot naar 11 punten én veranderd van Times New Roman naar Arial.

Veel leerlingen met een leesbeperking zijn door de andere, grotere letter al geholpen. Zij kunnen het 'gewone' examen maken in plaats van een hinderlijk A3-examen. Enkele dyslectische leerlingen vinden een nog grotere letter toch makkelijker. Voor hen kan de school maatwerk verrichten door zelf te vergroten. Het kopiëren moet zorgvuldig gebeuren. De examensecretaris moet met een collega rustig een avondje aan de kopieerder staan, met een goede checklist van de VO-raad, zodat nergens per ongeluk iets blijft liggen.

De vergrote examens op A3-formaat werden voorheen door de school besteld en centraal geprint en geleverd. Sinds 2007 gebeurt dit niet meer. Dat is niet een op de scholen afgewentelde bezuiniging. De afzonderlijke productie en verzending van vergrote examens vervalt, maar door de grotere letter moeten meer examenpagina's worden gedrukt en verzonden. Uit contacten met scholen blijkt, dat het vergroten van examens op school veel werk met zich meebrengt en als een veiligheidsrisico wordt ervaren. Het CvE onderzoekt of dit anders kan worden geregeld. Weer grote A3-vellen leveren is daarbij geen optie.

iets grotere letter sinds 2007

Onderdeel A magazijn

tijdsduur 45 minuten

20p **1** Maak de minitoets bij opdracht 1.

Bij Computershop Oosterbeek worden regelmatig goederen bezorgd. De me goederen gaan meteen naar de winkel. Een deel van de goederen wordt in magazijn opgeslagen.

In de bijlage bij dit onderdeel staan de servicerichtlijnen van computershop Oosterbeek. Lees deze goed door.

3p **2** Noteer in de uitwerkbijlage bij dit onderdeel de belangrijkste punten waar je moet letten bij de ontvangst en het transport van de goederen (de opdrachten 3 en 4). Je mag de ingevulde uitwerkbijlage bij de verdere uitvoering van dit

Woordenboek Nederlands

Bij alle schriftelijke examens

Sinds het centraal examen 2007 is het verklarend Nederlands woordenboek bij alle schriftelijke examens toegestaan.

Deze vernieuwing volgde op opmerkingen van de inspectie. Zij schreef in haar Onderwijsverslag dat leerlingen te vaak struikelen over een enkel, wat gedateerd woord, dat in hun vocabulaire niet voorkomt. Vervelend als je een hele opgave mist vanwege het woord ‘sedert’ (havo 2006).

Die woorden vermijden is niet eenvoudig, want om welke woorden gaat het precies? Welke woorden zijn wel en niet bekend bij de jeugd? Het kan bovendien geen kwaad als ze die woorden juist wél tegenkomen in een examentekst. Als ze zich tenminste aanwennen om altijd een woordenboek onder handbereik te hebben, om dat ene twijfelwoord op te zoeken. Daar leren ze ook nog van.

Vanzelfsprekend

Een vernieuwing is altijd spannend. Allereerst om organisatorische redenen: is het voor scholen te regelen? Bij de moderne vreemde talen was een woordenboek al langer toegestaan, dus dat was hier geen punt. Ten tweede omdat de informatie álle scholen moet bereiken. De CEVO benutte alle beschikbare communicatiekanalen om de scholen te informeren: de September- en Maartmededeling, de website en de Examenkrant voor de leerlingen. Op de eerste examendag werd het nieuwtje zelfs vermeld in radio- en televisiegesprekken. Het heeft gewerkt: er is geen landelijke paniek uitgebroken. Op de enkele school waar het mis is gegaan, moest de inspectie de lastige afweging maken of de leerling écht gedupeerd was. Sindsdien is het woordenboek vanzelfsprekend op het examen.

Digitale examens

Kansen en mogelijkheden

Scholen hebben al veel ervaring opgedaan met digitale examens. Het scholenveld en de CEVO/het CvE zijn het erover eens dat het gebruik van de computer bij centrale examens meerwaarde kan bieden: vakinhoudelijk, pedagogisch en organisatorisch. Ontwikkeling en gebruik van de computer bij de centrale examens gaat daarom gestaag door.

Compex-examens

Leerlingen op vmbo TL/mavo, havo en vwo kunnen bij een aantal vakken examens doen mét de computer. Het examen is een papieren examen. Maar voor de beantwoording van een deel van de vragen is een computer nodig, als hulpmiddel, zoals het woordenboek of de rekenmachine. Deze examens zijn begonnen in een kleine pilot. Vanaf 2006 kon elke school meedoen. In 2007 nam ongeveer dertig procent van de scholen één of meer compex-examens af. Door de computertoepassing staan de examens dicht bij de werkelijkheid. Natuurkunde zonder computer als hulpmiddel is niet meer van deze tijd. Dus ligt het voor de hand om ook op het centraal examen dat hulpmiddel in te zetten.

Examen op de computer

De algemene vakken in de basisberoepsgerichte leerweg worden aangeboden in een traditionele papieren versie én als computerexamen. Ook al moeten de scholen voor een computerexamen meer regelen, toch kiezen ze massaal voor de digitale examens: in 2009 bijna 90 procent.

Papier komt er niet meer aan te pas. De leerlingen beantwoorden de vragen met toetsenbord en muis. De examens worden gevarieerder. Nieuwe elementen als kleur, geluid en videofragmenten kunnen worden toegevoegd.

De leerlingen vinden examen doen op deze manier heel vertrouwd. Winst voor docenten is dat de computer de meerkeuzevragen nakijkt. Ook het vervelende optellen van de scorepunten en het inzenden van de scores aan Cito voor de normering, wordt door de computer overgenomen.

Uniform systeem

Gebruik van de computer maakt examens afnemen complexer. De techniek en de beveiliging van de examens eisen veel aandacht. De risico's bij afname nemen toe. Om installatie, beveiliging en opslag voor scholen hanteerbaar te maken, is een uniform examensysteem nodig dat eenvoudig is in installatie en gebruik en dat werkt op de gangbare computersystemen op de scholen. Daarom wordt één systeem van computerexamens ontwikkeld, waarin uiteindelijk alle examens moeten passen.

De 'oude' complex-examens, met hun mengvorm van papier en computer, passen niet zo in dat uniforme systeem. Deze examens verdwijnen dan ook in de nabije toekomst. Alle nieuwe computerexamens hebben niet alleen de computer als hulpmiddel maar worden ook op de computer afgenomen. Met voordelen voor de leerling, die liever typt dan schrijft. En voor de leraar, die liever getypte dan geschreven tekst beoordeelt, en voor wie het maken van scorelijsten en optellen van de punten vervalt. Dat kan dan immers eenvoudig worden geautomatiseerd.

Afameplanning na afnames examens

Afameplanning na afnames examens

Details Afameplanning

Naam: BB-Ne-07-1a (21 mei 13) Vanaf: 21-5-2007

Toetsleider: Nynke de Boer Oneindig: t/m: 21-5-2007

Toets: BB-Ne-07-1a Vrijgeven: Sluiten:

Toetsruimte: lokaal 1 Vrijgeven corr.: Sluit corr.:

Eerste corrector: Maria de Graaf

Leerling /	Leerlingnummer	Groep	Status
Ali Mahred	1003	A1	Afgerond
Ali Turan	1011	A1	Afgerond
Annemarie van Kleef	1005	A1	Afgerond
Gül Duygun	1012	A1	Afgerond

Details Afameplanning

- Groeperen op groep
- Rescan afameplanning

Data retour naar Cito

- Data retour naar Cito

Correctie

- Leerlingscores

Sluiten

- Opslaan en sluiten
- Annuleren en sluiten

Beperkingen

Computerexamen is leuker, ook voor de gehandicapte kandidaat

Ook een blinde, slechthorende of dove leerling kan een multimediaal computerexamen maken.

Zo'n 90 procent van de leerlingen in vmbo BB krijgt de examens in de algemene vakken op de computer aangeboden. Leerlingen vinden dit een aansprekende examenvorm en kunnen daardoor beter laten zien wat zij kunnen. Voor blinde, slechthorende en dove leerlingen vergt dat wel enige aanpassing.

Blinde leerlingen

Sinds jaar en dag zet Dedicon de papieren examens van CEVO om in braille of audio en past ze waar nodig aan. De vraag was of ze dit ook konden doen met de computerexamens. De blinde examenkandidaat heeft immers recht op een zo 'normaal' mogelijk examen.

Voorzichtig zijn enkele computerexamens voor vmbo BB aangepast. Dedicon ontwikkelde een bediening die ook zonder schermbeeld intuïtief logisch en helder is en verving video en plaatjes door toelichtingen of aangepaste opgaven. Enkele blinde leerlingen maakten deze examens in een oefensituatie. Ze waren net zo enthousiast als hun ziende klasgenoten. Eén leerling maakte bij het centraal examen 2007 'echt' het aangepaste digitale examen Engels. Met succes! Sinds 2008 kunnen alle scholen met blinde leerlingen meedoen aan deze examenvorm.

Dove en slechthorende leerlingen

De examenmakers benutten graag de nieuwe mogelijkheden die de computerexamens bieden: een kijk- en luistertoets (bij talen), soms een video met commentaarstem in plaats van een lange tekst (bijvoorbeeld bij economie). Geluid speelt in steeds meer examens een rol. Met als gevolg: problemen voor dove leerlingen. In 2007 heeft CEVO onderzoek laten doen naar mogelijke aanpassingen. En sinds 2008 kunnen ook dove leerlingen meedoen aan de computerexamens in de basisberoepsgerichte leerweg.

Digitaal examen voor blinde kandidate

Maatwerk

Soms is aanpassen niet reëel. De computerexamens kunst op havo en vwo staan bol van de kunstvormen waarbij beeld en geluid een rol spelen. Toneel kan bijvoorbeeld ondertiteld worden, maar bij muziek en dans is dat niet echt een optie. Als een dove of blinde leerling dit examen wil afleggen, dan mag de eigen docent samen met een geëngageerde van de staatsexamens maatwerk verrichten.

3 De afnamemomenten

De CEVO stelt de afnamemomenten van het examen, het rooster, vast. Voor sommige digitale examens en voor de beroepsgerichte examens wordt een periode gefixeerd. Voor de meeste schriftelijke examens is datum en tijd voorgeschreven: in twee weken in mei, en enkele dagen in juni voor de herkansing.

Puzzelen

Het rooster is een puzzel. De periode moet niet te lang zijn – scholen en leerlingen hebben recht op een redelijke onderwijstijd ook in het examenjaar. En de examens (eerste tijdvak en herkansing) zijn ingeklemd tussen de inmiddels traditionele meivakantie en de gespreide zomervakantie. Dan vallen er ook nog eens vaak feestdagen in de beschikbare weken en moet ermee rekening worden gehouden dat een deel van de examens ook in de Nederlandse Antillen en op Aruba wordt afgenomen.

Dan zijn er nog inhoudelijke afwegingen. Duits en Engels op één dag is niet fraai, net zo min als aardrijkskunde en geschiedenis. Niet omdat leerlingen dan twee vakken op een dag hebben (dat moet kunnen), maar omdat de vakken te verwant zijn.

Keuzes

Zoals zo vaak met puzzels, is niet iedereen altijd tevreden met de uitkomst. Leerlingen klagen dat er maar één dag tussen economie en geschiedenis zit, zodat ze maar één avond hebben om hun geschiedenis te leren. Scholen hebben soms moeite met het vinden van genoeg surveillanten als in het rooster een vak met veel kandidaten (bijvoorbeeld Engels) op de vrijdagmiddag staat. Sommige docenten zijn bang dat de prestaties van de leerlingen bij hun vak lijden onder het feit dat het op de middag wordt afgenomen. Hiervoor is begrip, maar de beperkingen maken keuzes onvermijdelijk.

Spanning

Andere, steeds sterker gevoelde bezwaren wegen zwaarder. Het tijdpad is kort en krap. Dat merken de docenten, die in heel korte tijd hun eerste en hun tweede correctie moeten doen. Het wringt ook bij de tijd tussen uitslag en herkansing. Er is weinig tijd voor de leerling om te 'schakelen', om de teleurstelling te verwerken en met de docent nog even hard aan de slag te gaan. En er is weinig tijd voor de bijbehorende administratieve procedures, de registratie van de herkansers. Ook voor de verwerking van de leerlingresultaten en de normering moet onder hoge spanning worden gewerkt.

‘Lucht’

Het alternatief? Er was een tijd – zo’n dertig jaar geleden – dat de centrale examens al half april begonnen. Dat geeft ‘lucht’ in het centraal examen, maar haalt die lucht bij het onderwijsproces weg. Met passen en meten is in de laatste door de CEVO vastgestelde roosters enkele dagen extra ruimte gevonden. En het College voor Examens houdt de vinger aan de pols.

Examenkrant

ROOSTER HAVO 2009

dag	tijd	vak	extra hulpmiddel
maandag 18 mei	13.30 - 16.30	Nederlands	
dinsdag 19 mei	09.00 - 11.30	tekenen, handvaardigheid, textiele vormgeving	
	09.00 - 12.00	kunst (algemeen)	computer
	13.30 - 16.30	wiskunde A en B	grafische rekenmachine roosterpapier in cm ²
woensdag 20 mei	09.00 - 12.00	geschiedenis	
	13.30 - 16.00	Frans	woordenboek
maandag 25 mei	09.00 - 11.30	muziek	
	13.30 - 16.00	economie	grafische rekenmachine
dinsdag 26 mei	09.00 - 11.30	aardrijkskunde	BOS-atlas, 52e of 53e druk

4 De beoordeling

Bij elk centraal examen horen regels om dit examen te beoordelen, samengevat in het correctievoorschrift. Dit correctievoorschrift is nooit volledig. Niet elke door een leerling gevonden oplossing is te voorzien. Het corrigeren van een examen vergt daarom een professionele houding van de corrigerende docenten. Ze moeten vanuit hun deskundigheid soms zelf bepalen of een antwoord goed (genoeg) is. Dit is niet altijd eenvoudig. Op internetfora van vakverenigingen worden heftige discussies gevoerd. De CEVO heeft op die fora nooit een reactie gegeven. Ze was wel alert op onvolkomenheden in de opgaven, die een officiële aanpassing van het correctievoorschrift vereisen.

Eindexamenklachtenlijn

van het LAKS

De Eindexamenklachtenlijn is een belangrijke informatiebron om onvolkomenheden in de examens op te sporen.

Met het Landelijk Actie Komitee Scholieren, LAKS, wordt in de examentijd intensief contact onderhouden. Het LAKS biedt een platform voor alle scholieren die iets over het examen te melden hebben. De Eindexamenklachtenlijn van het LAKS wordt jaarlijks door tienduizenden scholieren benaderd. Veel vragen en klachten vallen in de categorie: 'Waarom vroegen ze niet wat ik had geleerd?' of 'De surveillanten praatten hinderlijk.' Soms ook gaat het om fouten in examens.

Duits vwo 2008

Aanpassing correctievoorschrift

Bij dit centraal examen vwo was een officiële aanpassing in het correctievoorschrift noodzakelijk.

Correctievoorschrift

'Aan de secretarissen van het eindexamen van de scholen voor vwo

Bij het centraal examen Duits vwo:

Op pagina 5 van het correctievoorschrift, bij vraag 17, moet het scorepunt altijd worden toegekend, ongeacht of er wel of geen antwoord gegeven is, en ongeacht het gegeven antwoord.'

Het LAKS verzamelt en ordent de klachten. Het ontdekt fouten vaak eerder dan docenten. Logisch, want leerlingen maken het examen eerder dan hun leraar. Vandaar dat de scholierenorganisatie in de examentijd een 'hot line' heeft met de CEVO en straks met het College voor Examens. De communicatie verloopt direct, de vraag wordt meteen uitgezocht. Als een fout nadelig is voor de kandidaten, wordt het correctievoorschrift of de normering aangepast. Soms is een fout vervelend, maar heeft de kandidaat er geen hinder van. Zo zaten in 2008 in het havo-examen Nederlands een paar 'zetfouten'. Dit had niet mogen gebeuren, maar de kandidaten konden de vragen gewoon maken.

De Examenlijn

Druk bezocht

De Examenlijn van de CEVO heeft het druk in de weken tijdens de schriftelijke examens en de daaropvolgende correctieweken. De Examenlijn is vooral bedoeld voor docenten, om onjuistheden in opgave(n) of het correctievoorschrift te melden. Blijkt er een fout in een examen te zitten, dan volgt reparatie via het correctievoorschrift of de normering.

Soms wil de beller nadere uitleg: over hoe fout een fout is, of een antwoord eigenlijk toch goed is en of hij het toch mag goedrekenen. De Examenlijn zou graag een extra handreiking bieden, maar dat gaat niet: de vragensteller zou dan een officieel antwoord krijgen dat zijn collega's niet hebben! De Examenlijn reageert om dezelfde reden ook niet op de internetfora van bijvoorbeeld vakverenigingen, ook al smeken docenten daarom. Alleen bij een echte 'fout' in een opgave of correctievoorschrift komt er een officiële aanvulling, gericht aan alle scholen.

De Examenlijn wordt ook veel gebeld en gemaïld met andersoortige vragen, over bijvoorbeeld het ontbreken van een erratum of een conflict tussen de eerste en tweede corrector. De

Examenlijn zou graag alle bellers meteen helpen, maar is niet voor elke vraag het juiste adres. Gaat op school iets mis bij de afname, dan moet de school contact opnemen met de inspectie. En een geschil tussen twee correctoren is allereerst een zaak tussen hen beide, dan tussen hun directies en – als het geschil onoplosbaar is – voor de inspectie. Verschillende adressen voor examenvragen van verschillende aard zijn voor de school soms verwarrend. We onderzoeken daarom of één loket mogelijk is dat doorverbindt naar de juiste instantie.

Invloed van internet

Steeds groter

Docenten hebben een machtig medium ter beschikking om met elkaar te discussiëren. De CEVO koos ervoor daarin niet te participeren. De professionele correctoren moeten er aan de hand van het correctievoorschrift uit kunnen komen.

Vakdocenten communiceren en discussiëren via webfora. Dat is de realiteit waar we niet omheen kunnen. Op de sites zien we docenten die strenger in de leer zijn dan in het correctievoorschrift bedoeld, en rekkelijken die te soepel zijn. Een docent die een antwoord wat minder volledig vindt dan in het correctievoorschrift, maar ‘eigenlijk goed genoeg voor een leerling op het havo’, moet zich realiseren dat het hier gaat om een centraal examen. De grens tussen wat goed is en wat niet wordt centraal getrokken door het correctievoorschrift. Met een goede professionele inslag zou er uit te komen moeten zijn, ook zonder inmenging van een hoger gezag. In de praktijk zetten vakgenoten elkaar soms op het verkeerde been en versterken ze elkaar daarin.

Wiskunde B1 vwo 2007

Antwoord wél goed!

Een goede opgave met een goede context kan problemen geven. Leerlingen moesten op algebraïsche wijze berekenen tussen welke hoogtes een balk met tl-buizen moet hangen om op een podium de vereiste verlichtingssterkte van 100 lux te geven.

De leerling die goed rekende, kwam uit op: laagste punt 2,0 meter, hoogste 4,5 meter. Zo stond het ook in het correctievoorschrift.

Op het forum van de Nederlandse Vereniging van Wiskundeleraren werd het volgende leerling-antwoord genoemd: ‘tussen 2,0 en 4,5 meter’.

‘Fout’, besloten de gezamenlijke docenten na ampele overwegingen. Want bij ‘tussen’ doen de exacte hoogtes van 2,0 en 4,5 meter niet mee. Deze docenten hadden het antwoord volledig losgekoppeld van de werkelijkheid. In de context van podiumverlichting is exact 2,0 meter onzin. De leerling had precies het antwoord gegeven dat de podiumbouwer wilde weten.

De docent die nog twijfelde en de CEVO benaderde via de Examenlijn, kreeg bovenstaande toelichting niet. Hij hoorde wel dat voor de beoordeling van een antwoord, de wiskundige juistheid in relatie met de context moest worden gebracht. Hij kon dan zelf concluderen dat ‘tussen 2 en 4,5 meter’ ook goed was.

Examens en politiek

Zorgvuldig screenen

De inhoud van examens heeft vaak raakvlakken met de politiek. Bij maatschappijleer en geschiedenis vloeit dat direct voort uit de examenstof. Bij vakken zoals Frans ligt dat anders: een Franse leestekst hoeft niet per se politiek te zijn, maar kan en mag wel gaan over een onderwerp dat (ook) politiek is. Zolang de examenmakers maar geen – impliciete – politieke oordelen geven of vragen.

Direct of indirect, veel contexten, teksten, voorbeelden en onderwerpen in de examens raken zaken waarbij persoonlijke keuzes en overtuigingen een rol spelen. Van de examenmakers bij Cito en de vaksecties bij de CEVO mag worden verwacht dat ze daar zorgvuldig mee omgaan. Die zorgvuldigheid wordt betracht: jaar in jaar uit gaat het bij veruit de meeste examens goed. Maar examens maken blijft mensenwerk.

Geschiedenis vmbo KB 2009

Máxima en de Nederlandse identiteit

De staatsinrichting maakt deel uit van het examenprogramma geschiedenis. Een facet daarvan is de ministeriële verantwoordelijkheid voor het koninklijk huis. Dat werd in dit examen behandeld naar aanleiding van een lezing van Máxima over de Nederlandse identiteit. Kandidaten kregen de vraag voorgelegd of het parlement (desgewenst) Máxima ter verantwoording kan roepen. De kandidaten werd geen oordeel gevraagd over de opvattingen van Máxima en de vragen waren ook niet gekleurd door een oordeel van de examenmakers over de opvattingen van Máxima. Het ging alleen om de staatsrechtelijke implicaties.

Maatschappijleer 2 vmbo BB 2007

Excuses!

Vraag 33 ging over orgaandonatie en luidde:

Een reactie van een politieke partij in de Tweede Kamer: “Dit is een slecht idee. God heeft het menselijk lichaam niet gemaakt om het te verknippen voor andere mensen. Mijn fractie zal tegenstemmen.”

Welke partij heeft bovenstaande reactie gegeven?

A D66 C SGP

B PvdA D VVD

Leerlingen streepten af en dichtten niet D66, PvdA of VVD, maar de SGP een standpunt toe dat rekening houdt met Gods wil. Zover geen probleem, ware het niet dat vraag 33 het standpunt van de SGP over orgaandonatie onjuist weergeeft. Tijdens het debat over orgaandonatie gaf fractievoorzitter Van der Vlies aan dat orgaandonatie goed is, iets waartoe de mens zich uit dankbaarheid tegenover God verplicht zou moeten voelen. Maar de SGP voelt niets voor een wie-zwijgt-doneert-regeling: orgaandonatie moet volgens de SGP een bewuste eigen keuze zijn. De partij stemde tegen het wetsvoorstel dat van donatie een automatisme maakte.

De onvolkomenheid in de tekst is door geen enkele docent of leerling gemeld aan de CEVO of het LAKS. Pas na de vaststelling van de normering wees de SGP-jongerenorganisatie de CEVO op deze fout. Het correctievoorschrift of de normering konden niet meer worden aangepast. Dat was ook niet nodig, omdat de leerlingen door deze fout waarschijnlijk niet benadeeld zijn. De CEVO heeft per brief excuses aangeboden. In de internetversie van dit examen is vraag 33 aangepast. Leerlingen in volgende jaren krijgen niet opnieuw een foutieve weergave van het SGP-partijstandpunt onder ogen. De SGP-jongeren vroegen ook of aan scholen een rectificatie kon worden gestuurd. De CEVO zegde toe dat in een jaarverslag te doen. Bij deze, vertraagd en nogmaals met excuses.

Hoe kon zo'n fout ontstaan? Leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg moeten bij maatschappijleer het politieke spectrum kunnen duiden. Dat kan ook in het centraal examen aan de orde gesteld worden. Maar daarbij is, zeker voor deze leerlingen, een heel genuanceerde benadering soms te complex. De makers hebben het SGP-standpunt willen vereenvoudigen. Maar door de vereenvoudiging werd het standpunt van de SGP vertekend. Goede bedoelingen dus, met een verkeerd resultaat.

Nederlands havo 2009
Een mening is geen feit

Vraag 21 ging over een stukje uit het partijprogramma van de VVD en luidde:

Uit het taalgebruik van het tekstfragment spreekt een afwijzende en zelfs neerbuigende houding tegenover mensen die gebruik (willen of moeten) maken van een sociale uitkering. Hier volgen vier citaten:

- 1 Eigen verantwoordelijkheid staat centraal.
- 2 De algemeen geldende verplichting tot re-integratie, waarvan alleen in individuele gevallen mag worden afgeweken, spreekt ons zeer aan.
- 3 Het is niet sociaal wanneer mensen worden doodgeknufteld in een uitkering.
- 4 Opgesloten zijn in een uitkering kan leiden tot sociale uitsluiting.

In welke van de gegeven citaten komt die houding in het taalgebruik tot uitdrukking?

Een foute vraag. Een mening over de VVD-benadering van uitkeringen opnemen in een examentekst, dat kan. Maar die mening als feit, als gegeven presenteren kan niet. Zeker niet in een centraal examen. Deze vraag had niet gesteld mogen worden. Staatssecretaris mw. Van Bijsterveldt heeft de vraag dan ook terecht geschrapt. En de CEVO heeft de procedures tegen het licht gehouden. De zorgvuldigheid, die meestal vanzelfsprekend door de vaksecties wordt gehanteerd, is strakker in de procedure vastgelegd. Met een duidelijke afspraak: bij twijfel overleggen, geen risico nemen op een foute vraag.

Maatschappijleer vwo 2009
Geen politiek oordeel over Wilders

Eén van de examenthema's bij maatschappijleer vwo is 'massamedia'. In dit examen werd dit getoetst aan de hand van een tamelijk actueel en zeer politiek voorbeeld: de gang van zaken rondom een artikel van Geert Wilders, waarin hij ervoor pleit de Koran te verbieden, en de opvattingen van socioloog Van Doorn daarover. Nergens in de examenvragen werd een politiek oordeel van de kandidaten gevraagd of een politiek oordeel van examenmakers al of niet impliciet gegeven. Op deze zuiverheid is het examen vooraf zorgvuldig gescreend.

Het examen werd in de pers onder andere door Paul Schnabel (directeur van het CPB) zeer positief gewaardeerd.

Vraag 1 over de media en de positie van Wilders luidde:

In augustus 2007 publiceerde de Volkskrant een ingezonden brief van Geert Wilders. De partijleider van de Partij voor de Vrijheid (PVV) schrijft hierin dat de Koran verboden moet worden. Die ingezonden brief zorgde voor veel ophef. De brief van Wilders werd geweigerd door de redactie van NRC Handelsblad. De Volkskrant plaatste het stuk van Wilders wel. Van Doorn vindt dat deze krant zich een forum toont voor anti-islamactivisten. Ter verdediging kan de redactie van de Volkskrant aanvoeren dat zij zich ten aanzien van de berichtgeving over de brief van Wilders aan een bepaalde journalistieke regel heeft gehouden.

- 1 Met welke journalistieke regel kan de redactie haar besluit verdedigen om het stuk van Wilders wel te plaatsen?

Leg uit hoe blijkt dat de redactie zich aan deze regel heeft gehouden.

NRC Handelsblad weigerde het artikel van Wilders te plaatsen, terwijl de Volkskrant het wel plaatste. De redactie bepaalt of een artikel al dan niet geplaatst wordt, niet de directie.

- 2 In welk document is de relatie tussen de redactie en de directie vastgelegd en welk belang heeft de redactie daarbij? (3/4/5...)

Van Doorn zegt dat de kleuring van kranten en weekbladen veel minder uitgesproken is dan ongeveer een halve eeuw geleden (zie de regels 72-75).

- 6 Door welke sociaal-culturele ontwikkeling is deze kleuring minder uitgesproken geworden? Licht je antwoord toe.

Een van de examenthema's is 'rede en religie', een beladen thema. In het centraal examen 2009 werd dit getoetst aan de hand van een vrij actueel voorval. Nergens wordt van de kandidaat een politieke keuze verwacht of voorondersteld, evenmin is sprake van een impliciet standpunt van de opstellers van het examen. Aan de hand van een evenwichtige samenvatting van een toespraak van paus Benedictus XVI en perscommentaren daarop, worden kandidaten bevraagd over het thema vanuit de examenstof filosofie.

In de pers waren recensenten lovend over de actualiteit van het examen. Voor een goed begrip moet dit gedeelte van het examen in zijn geheel worden gelezen, te vinden op Examenblad.nl of Cito.nl.

Opgave 3 over de redelijkheid van godsdienst luidde:

In september 2006 hield Paus Benedictus XVI een toespraak aan de universiteit van Regensburg in Duitsland. Hij wilde uitleggen dat het christelijke geloof niet onredelijk is. Om dat aannemelijk te maken zocht hij aansluiting bij vroege christenen en de Griekse wijsbegeerte. In dit verband haalde hij een dialoog uit de 14de eeuw aan tussen een geleerde uit Perzië en de Byzantijnse keizer Manuel II waarin zij spraken over de verschillen tussen islam en christendom.

tekst 7

Keizer Manuel II zei: Laat me zien wat voor nieuws Mohammed heeft gebracht en u zult alleen slechte en onmenselijke dingen vinden, zoals zijn opdracht om het door hem gepredikte geloof met het zwaard te verbreiden. Geweld is onverenigbaar met de aard van God. God, zei de keizer, is niet blij met bloed en onredelijk handelen druist in tegen zijn aard. Wie iemand anders tot het geloof brengt, moet goed kunnen spreken en deugdelijk redeneren, zonder geweld en dreigementen. naar: De islam volgens Paus Benedictus, NRC-Handelsblad van 18 september 2006.

Paus Benedictus XVI lijkt de redelijkheid van het christendom te contrasteren met de door hem veronderstelde onredelijkheid van de islam. Wat de redelijkheid van godsdienst aangaat, zou hij zich zowel op Thomas van Aquino kunnen beroepen als op Aboe Nasr al Farabi. Beiden schrijven immers over de verhouding tussen de filosofische rede en het religieuze geloof.

12 Op wiens visie op de verhouding tussen rede en religie zou Paus Benedictus XVI zich ter verdediging van de redelijkheid van het christendom beter kunnen beroepen: op Thomas of op Al Farabi?

Beargumenteer je antwoord zo, dat van beide denkers duidelijk wordt hoe zij de verhouding tussen rede en religie zien.

Niet goed

De afgelopen jaren waren er twee ernstige blunders: in 2007 bij het examen maatschappijleer vmbo BB, in 2009 bij Nederlands havo.

Het ging maar om een heel klein deel van de opgaven, toch was de fout in 2009 aanleiding om de interne procedures aan te scherpen. Alles wat politiek is, moet zorgvuldig worden gescreend op een mogelijke – impliciete – politieke stellingname van de maker. 'Ontpolitiekt' worden de examens niet. Dan zouden examens immers nergens meer over gaan en niets meer zeggen.

Goed

Politiek beladen onderwerpen kunnen ook op een goede manier in examens aan de orde komen. Voorbeelden te over. Sommige haalden zelfs de pers. Zoals het centraal examen

Nieuw examenprogramma economie havo/vwo

Kritische belangstelling van economen

Op het havo en vwo is een nieuw examenprogramma economie in voorbereiding. Daarin ligt het accent minder dan voorheen op modellen voor (overheids)ingrijpen in de economie, en meer op menselijk handelen dat ten grondslag ligt aan economische wetmatigheden. In 2009 werden op een kleine groep pilotscholen de eerste experimentele examens volgens het nieuwe programma afgenomen. Die examens mogen zich verheugen in kritische belangstelling vanuit de economenwereld. Immers, door de recente kredietcrisis is zowel de vraag naar de mogelijkheden van de overheid (macro) als de vraag naar de menselijke drijfveren die tot de crisis leidden (micro) weer actueel. Heeft het nieuwe examen een goed evenwicht tussen die twee? De examens zijn nog volop in ontwikkeling. Aan economen is gevraagd om te reageren op de twee nu vastgestelde examens (ook te vinden op Examenblad.nl) – van hun reactie wordt dankbaar gebruik gemaakt bij de verdere ontwikkeling.

maatschappijleer vwo 2009, dat door Paul Schnabel, directeur van het CPB, zeer positief werd gewaardeerd. Of het examen filosofie vwo 2009. Dit bevatte een evenwichtige samenvatting van een op dat moment actuele toespraak van paus Benedictus XVI, waarin hij een dialoog uit de 14de eeuw aanhaalde die ging over de verschillen tussen islam en christendom. Dit examen geeft of vraagt nergens een politiek standpunt.

5 De normering

17 juni 2009: de CEVO buigt zich samen met toetsdeskundigen van Cito over de normering van het eerste tijdvak havo en vwo en stelt voor elk vak de normeringsterm vast. 18 juni 2009: de scholen krijgen de normering en kunnen de uitslag bekendmaken. Voor de algemene en beroepsgerichte vakken vmbo gebeurt dit een dag respectievelijk een week eerder.

De normeringsterm bepaalt welk cijfer bij een score hoort. Voor het vaststellen van de normeringsterm zijn tal van onderzoeksgegevens beschikbaar.

STILTE
EXAMEN !

Onderzoek

Normering gebeurt niet aan de hand van het aantal klachten dat binnenkomt bij het LAKS – al kunnen de klachten wel een reden zijn om nog eens extra naar het examen te kijken. Er is ook geen direct verband met het aantal docenten dat klachten of zorgen uit. Voor het vaststellen van de normering worden alle onderzoeksgegevens op een rij gezet. Daarbij horen ook de door kandidaten behaalde scores van dit jaar en vorige jaren. Vragen worden uitgetest en qua moeilijkheidsgraad vergeleken met andere jaren. De vaksectie weet hoe het examen in het veld is ontvangen en of een opgave niet ‘lekker’ viel. Met deze kennis buigt ze zich over alle gegevens en brengt een advies uit, dat soms iets afwijkt van wat de getallen zeggen. Het dagelijks bestuur van de CEVO weegt alle gegevens en bekijkt of het – waardevolle – oordeel van de vaksecties ergens in de andere, getalsmatige gegevens een bevestiging vindt.

Geschiedenis havo 2007

Niet geleerd!

In 2007 viel het aantal LAKS-klachten over geschiedenis op. Enige relatie met de moeilijkheidsgraad kon de CEVO niet ontdekken. Docenten waren complimenteus: ‘Een examen dat de kandidaat serieus neemt, hem recht doet.’

De resultaten vielen tegen. Toch meende de vaksectie dat het een redelijk maakbaar examen was, daarin gesteund door de reacties van de docenten. Het was daarom niet vanzelfsprekend om de resultaten van de kandidaten als enige maatgevend te doen zijn voor de normering. Het dagelijks bestuur van de CEVO onderzocht de aanvullende informatie. In het examen bleken vragen te staan die letterlijk uit het examenprogramma leken te komen. Om die vragen te beantwoorden was geen extra inzicht nodig. Terwijl juist die vragen opvallend slecht waren gemaakt. Een deel van de kandidaten had zijn lesje dus niet geleerd. En dat wordt niet beloond met een soepeler normering!

*Examen havo 2008***Normering van de laatste lichting havo 'oude profielen'**

Wat zag de CEVO? Bij een flink aantal vakken bleken de kandidaten uit de laatste lichting vaardiger dan die in voorgaande jaren. Met andere woorden: wiskunde A, of economie, werd écht beter gemaakt dan het jaar ervoor. En dan krijgen leerlingen ook een beter cijfer. Ze worden niet gestraft voor het feit dat ze in een 'betere' groep zitten, er wordt niet gewerkt met een vast percentage onvoldoendes.

In het persbericht over het examen 2008 meldde de CEVO dit betere resultaat. Zonder verklaring. Waarom presteerden de leerlingen beter? Misschien hebben ze harder gewerkt omdat ze niet het jaar erna in een lastige bezemsituatie terecht wilden komen? Of misschien hebben scholen 'twijfelgevallen' juist vanwege die bezemsituatie bij de bevordering naar de vijfde klas iets minder voordeel van de twijfel gegeven? Dat is giswerk, de cijfers vertellen dat niet. We weten alleen dát de kandidaten beter presteerden. En ze kregen de uitslag waar ze recht op hebben. Proficiat!

Na de zomer van 2008: de CEVO spreekt enkele scholen over de normering. Ze legt uit dat een vast percentage onvoldoendes niet de basis is om alle normeringstermen vast te stellen. En dat ze daardoor de havo-leerlingen van 2008 voor hun betere prestatie konden belonen. De scholen reageerden verbaasd. Ze hadden de hogere resultaten opgemerkt, maar dachten dat de CEVO de norm maar wat had opgekrikt om niet te veel bezemkandidaten te krijgen. Zo werkt dat dus niet!

Dalend of stijgend niveau?

Een hardnekkig misverstand: bij de normering zou worden gemikt op een vast gemiddelde, of op een percentage onvoldoendes dat door de jaren heen gelijk blijft. Als dit waar was, zou een daling of stijging van het niveau nooit zichtbaar worden in de examenuitslag. De normering daalt of stijgt dan immers met de leerlingen mee.

Dankzij de technieken van Cito zijn gegevens beschikbaar over de moeilijkheidsgraad van de examens. Daarmee kan een vergelijking met voorgaande jaren worden gemaakt, en zijn de eisen van jaar tot jaar gelijk. Als leerlingen beter presteren in een vak, kan het aantal onvoldoendes dus dalen.

Examen en werkelijkheid

Bij het centraal examen Duits havo 2009 haalde bijna de helft van de kandidaten voor het centraal examen een onvoldoende. Vervelend voor leerlingen en docenten. Duits wordt heel goed geïkt met voorgaande jaren. Het percentage onvoldoendes is dus een gevolg van het feit dat de kandidaten in 2009 niet voldoen aan de eisen die vooraf zijn vastgelegd – en waaraan kandidaten in bijvoorbeeld 2004 nog wel konden voldoen.

*Examen 2009***Normering van de laatste lichting vwo 'oude profielen'**

Spannend. Zou die ook zo'n resultaatverbetering laten zien, zoals bij het havo het jaar ervoor? Dat zou je misschien wel verwachten, het lijkt toch dezelfde situatie. Maar helaas, niets van te merken. De vwo-leerlingen presteerden normaal, ook na ijking met voorgaande jaren. Het was verrassend voor de CEVO dat het havo in 2008 ineens een verbetering liet zien. Nog verrassender kennelijk voor scholen dát dat te zien was. En al evenzeer verrassend dat alle mogelijke havo-verklaringen niet voor vwo golden.

Andersom komt ook voor. Leerlingen scoorden in 2009 bij wiskunde A havo opvallend beter dan in voorgaande jaren. Het examen geeft meer aandacht aan ‘ouderwetse’ algebraïsche vaardigheden dan in voorgaande jaren. Dit bleek geen probleem voor docenten en leerlingen: aan de hogere eisen werd met hogere prestaties voldaan.

De CEVO heeft bij Duits en wiskunde A aan het vastgestelde niveau vastgehouden. Dat is ook de opdracht.

Bij een duidelijke niveaudaling blijft wel de vraag waarom leerlingen vergelijkbare examens steeds moeilijker gaan vinden. Moet en kan daar wat aan gedaan worden? Moet er iets in het onderwijs veranderen? Of moet het examen worden aangepast aan de eisen van deze tijd? Ook een niveaustijging roept vragen op. Zijn er meer uitvallers, wordt het hogere niveau misschien door minder leerlingen gehaald? Zien we dat dan nog als maatschappelijke winst?

Kengetallen en statistiek

In 2009 deden in totaal ruim 200.000 kandidaten centraal examen. Alleen al voor het eerste tijdvak stelde de CEVO ruim tweehonderd verschillende centrale examens beschikbaar (de pilots niet meegerekend).

Aantallen kandidaten per schooltype 2009

vmbo		110.200
basisberoepsgerichte leerweg	23.450 (digitaal) 2.350 (papier)	
kaderberoepsgerichte leerweg	29.600	
gemengde en theoretische leerweg	54.800	
havo		53.650
vwo		40.550

Aantallen kandidaten per sector bij beroepsgerichte vakken vmbo BB KB GL/TL

	BB	KB	GL/TL
Sector techniek	7124	6580	935
Sector zorg en welzijn	7394	8865	1735
Sector economie	5767	8194	1646
Sector landbouw	4633	6342	2405
Nieuwe beroepsgerichte vakken*	1894	3221	3771
Totaal	28311	31491	5123

* Dit zijn de vakken: techniek-breed, SDV (sport, dienstverlening en veiligheid), ict-route, intersectoraal, technologie in de GL.

Aantallen kandidaten per vak bij algemene vakken vmbo BB KB GL/TL

	BB		KB		GL/TL	
	computer	papier	computer	papier	compex	regulier
Nederlands	23442	2357		29612		54807
Fries						14
Frans	67		163			7448
Duits	660	152	1607	1534		25415
Engels	21837	2221		29679		54410
Spaans		46		5		240
Turks		28		23		34
Arabisch						63
Geschiedenis	194	16		293		16897
Aardrijkskunde	550	49		937		17827
Economie	5557	670		9888	3421	36574
Maatschappijleer 2	2256	303		3137		5835
wiskunde	18635	1875		24086		46079
Natuur- en scheikunde 1	7595	816		8548	3278	13843
Natuur- en scheikunde 2						9406
Biologie	9228	806		12640	4582	25565
Beeldende vakken						9195
Muziek						554
Dans						48
Drama						154

Aantallen kandidaten per vak bij algemene vakken havo en vwo

havo	aantal	vwo	aantal
aardrijkskunde	20892	Nederlands	40380
		Fries	13
		Latijn	6989
		Grieks	2591
		Frans	9354
		Duits	9035
		Engels	40530
management & organisatie	16357	Spaans	639
muziek	1317	Russisch	16
filosofie	1427	Turks	9
Nederlands	53637	Arabisch	20
Engels	53552	geschiedenis	21604
Frans	12164	aardrijkskunde	16439
Duits	18639	wiskunde A1	5851
Spaans	601	wiskunde A1,2	114152
Russisch	1	COMPEX	
Turks	23	wiskunde B1	13479
Arabisch	44	wiskunde B1,2	8709
Fries	19	natuurkunde 1	13216
biologie	19767	natuurkunde 1,2	7985
geschiedenis	37554	scheikunde 1	11644
economie	35132	scheikunde 1,2	9589
natuurkunde	14534	biologie 1,2	17634
		economie 1	8100
		economie 1,2	14791
wiskunde A	33776	management en organisatie	8947
wiskunde B	13850	muziek	825
scheikunde	18009	Tekenen, handvaardigheid, textiel	2782
scheikunde-pilot	440		
kunst (beeldend/dans/drama/muziek)	7292	filosofie	3130
maatschappijwetenschappen	5358	maatschappijleer	1444
Tekenen, handvaardigheid, textiel	5603		

CEVO, Staatsexamencommissie VO en Staatsexamencommissie NT2 zijn met ingang van 1 oktober 2009 opgegaan in het nieuwe College voor Examens (CvE)

Bestuur CEVO

Dhr. drs. H.W. Laan (voorzitter)
Dhr. B. Adema
Dhr. C.G.M. van Crugten
Mw. prof. dr. M.C.E. van Dam-Mieras
Dhr. drs A.J. Ditewig
Mw. C. Keuten-van Spijk
Dhr. W.A.M. de Kok
Dhr. G.W. van Lonkhuyzen
Dhr. H. Luiten
Dhr. ir. L.J.M. Prins
Mw. drs. C.D. van Rest-van Nieuwkerk
Dhr. S. Steenman BA MSc
Mw. A.G. Zandbergen-Beishuizen
Dhr. drs. A. Algra (secretaris havo/vwo)
Dhr. drs. J. Kastelein (secretaris vmbo)

College voor Examens

Leden:
Dhr. drs. H.W. Laan (voorzitter)
Dhr. drs. H.M. Claessen
Mw. prof. dr. M.C.E. van Dam-Mieras
Dhr. W.A.M. de Kok
Mw. Y. Moerman-van Heel
Dhr. drs. H. Mulders
Dhr. G. Oud

Bureau:
Dhr. G.W. (Geert) van Lonkhuyzen (directeur)

Centrale Examencommissie Vaststelling Opgaven

Bezoekadres:

Muntkade 8, 3531 AK Utrecht

Met ingang van 1 januari 2010

College voor Examens

Bureaulocatie:

Muntstraat 7, 3512 ET Utrecht

Vergaderlocatie:

Muntkade 8, 3531 AK Utrecht

(voormalig CEVO-pand)

Postadres:

Postbus 315, 3500 AH Utrecht

t 030 28 40 700

f 030 28 40 709

i www.cve.nl

Redactie en tekst: Mariëlle van de Ven, Studio V&V bv;

Ameling Algra, CEVO/CvE

Vormgeving: Studio V&V bv, Den Haag

Druk: Ando bv, Den Haag

Teksten en overzichten uit deze uitgave mogen, voorzien van bronvermelding, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder schriftelijke toestemming van het CvE worden overgenomen.

Utrecht, december 2009

CEVO

